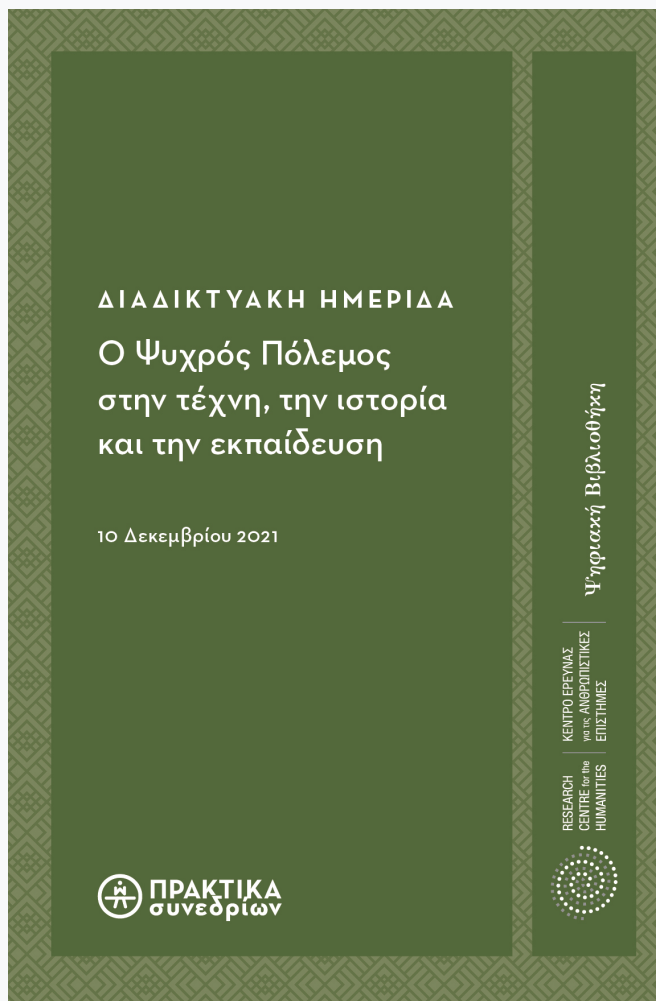

Πρακτικά Συνεδρίων

(2024)

Ο Ψυχρός Πόλεμος στην τέχνη, την ιστορία και την εκπαίδευση (10 Δεκεμβρίου 2021)

Η μνήμη του υπαρκτού σοσιαλισμού στο μουσείο
Σπίτι της Ευρωπαϊκής Ιστορίας

Κώστας Κορρές

doi: [10.12681/praktika.6874](https://doi.org/10.12681/praktika.6874)

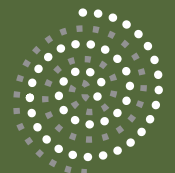
ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗ ΗΜΕΡΙΔΑ

Ο Ψυχρός Πόλεμος
στην τέχνη, την ιστορία
και την εκπαίδευση

10 Δεκεμβρίου 2021

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
συνεδρίων

RESEARCH
CENTRE for the
HUMANITIES

ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ
για τις ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΕΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Ψηφιακή Βιβλιοθήκη

Ο Ψυχρός Πόλεμος στην τέχνη, την ιστορία και την εκπαίδευση (10 Δεκεμβρίου 2021)

Επιστημονική επιμέλεια: Αλέξανδρος Τενεκετζής, Άγγελος Παληκίδης

Κώστας Κορρές

Η μνήμη του υπαρκτού σοσιαλισμού στο μουσείο Σπίτι της Ευρωπαϊκής Ιστορίας

<https://doi.org/10.12681/praktika.6874>

© Ψηφιακή Βιβλιοθήκη ΚΕΑΕ 2024

ΨΗΦΙΑΚΟΣ ΣΥΝΕΚΔΟΤΗΣ

Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης

(<https://eproceedings.epublishing.ekt.gr/index.php/praktika>)

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Πελαγία Μαρκέτου

ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΣΕΙΡΑΣ

✂ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Εύη Καλογεροπούλου

ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ

Γιώργος Ρεγκούκος

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Αθηνά Μποζικά

Επιστημονική Επιτροπή Ψηφιακής Βιβλιοθήκης ΚΕΑΕ

Άντα Διάλλα Καθηγήτρια Νεότερης και Σύγχρονης Ευρωπαϊκής Ιστορίας,

Τμήμα Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης, Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών

Θεόδωρος Αραμπατζής Καθηγητής Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης,

Τμήμα Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ελένη Γούστη-Σταμπόγλη Ιστορικός, Εκδότρια

Καλλιρρόη Λινάρδου Επίκουρη Καθηγήτρια Ιστορίας της Τέχνης του Βυζαντίου και του Δυτικού

Μεσαίωνα, Τμήμα Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης, Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών

Μυρτώ Μαλούτα Επίκουρη Καθηγήτρια Ελληνικής Παπυρολογίας,

Τμήμα Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Μουσειολογίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

ISBN 978-618-86496-5-1

www.rchumanities.gr

Η διαδικτυακή ημερίδα «Ο Ψυχρός Πόλεμος στην τέχνη, την ιστορία και την εκπαίδευση» πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος «Η μνήμη του Υπαρκτού Σοσιαλισμού στη Γερμανία 30 χρόνια μετά: Η πολιτική εκθέσεων του Γερμανικού Ιστορικού Μουσείου και η διαχείριση των δημόσιων μνημείων της πρώην Ανατολικής Γερμανίας» του Αλέξανδρου Τενεκετζή, που χρηματοδοτήθηκε από το Κέντρο Έρευνας για τις Ανθρωπιστικές Επιστήμες (ΚΕΑΕ) για το έτος 2021.

Το συνοδευτικό υλικό του κειμένου βρίσκεται στην Ψηφιακή Βιβλιοθήκη του Κέντρου Έρευνας για τις Ανθρωπιστικές Επιστήμες, στη σειρά Πρακτικά Συνεδρίων

ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΓΙΑ ΤΙΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΕΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Ψηφιακή Βιβλιοθήκη

Η μνήμη του υπαρκτού σοσιαλισμού στο μουσείο Σπίτι της Ευρωπαϊκής Ιστορίας

Κώστας Κορρές

Εισαγωγή

Με άξονα αναφοράς τη δημόσια ιστορία, τις επίσημες πολιτικές μνήμης και τα ζητήματα ιστορικής ταυτότητας, το παρόν άρθρο εξετάζει τη μνήμη του υπαρκτού σοσιαλισμού όπως αποτυπώνεται στο νεοσύστατο μουσείο Σπίτι της Ευρωπαϊκής Ιστορίας. Εξετάζει επίσης την ιδεολογική άποψη που εκφράζει το μουσείο αυτό και πώς συγκροτείται μουσειολογικά, τόσο από τους φυσικούς εκθεσιακούς χώρους του όσο και από τον επίσημο ψηφιακό του ιστότοπο. Παράλληλα, ερευνά εάν η μνήμη του υπαρκτού σοσιαλισμού στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, όπως εκφράζεται από το μουσείο, συγκλίνει ή αποκλίνει από την επίσημη πολιτική μνήμη της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ιστορία του 20ού αιώνα.

Το Σπίτι της Ευρωπαϊκής Ιστορίας αποτελεί το πρώτο υπερεθνικό εγχείρημα κατασκευής ενός πανευρωπαϊκού μουσείου με επίκεντρο την ευρωπαϊκή ιδέα και τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης, και αποσκοπεί στην κατασκευή μιας ενιαίας ευρωπαϊκής ταυτότητας και μνήμης του 20ού αιώνα, μέσω της μουσειοποίησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της ιστορίας της.¹ Η επίσημη πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη μνήμη του 20ού αιώνα και τη μνήμη του υπαρκτού σοσιαλισμού –από το 1989 και μετά την κατάρρευσή του–, ιδίως έπειτα από το 2004 και την ένταξη των κρατών του πρώην ανατολικού συνασπισμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση, βασίζεται στην εξίσωση και την ταύτιση του ναζισμού και του κομμουνισμού, όπως περιγράφεται στο ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου με θέμα τη «Σημασία της ευρωπαϊκής μνήμης για το μέλλον της Ευρώπης», που υιοθετήθηκε τον Σεπτέμβριο του 2019.² Ο ιστορικός αναθεωρητισμός αυτού του τύπου εκφράζει την εξίσωση και την ταύτιση του ναζισμού και του κομμουνισμού, θεωρώντας τους ως κύριους εχθρούς των ευρωπαϊκών δημοκρατιών.

1. Hans-Gert Pöttering, *Προγραμματική ομιλία του Προέδρου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου*, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Πλήρη πρακτικά των συζητήσεων, Στρασβούργο, Τρίτη 13 Φεβρουαρίου 2007, Έκδοση ΕΕ, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-6-2007-02-13-ITM-003_EL.html.
2. Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου «Η σημασία της ευρωπαϊκής μνήμης για το μέλλον της Ευρώπης», 19 Σεπτεμβρίου 2019, Στρασβούργο, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0021_EL.html.

Σε αυτό το πλαίσιο θα παρουσιάσουμε επιγραμματικά πώς δημιουργήθηκε το Σπίτι της Ευρωπαϊκής Ιστορίας, καθώς και την τοποθεσία και τον ρόλο που φιλοδοξεί να διαδραματίσει για τη μνήμη της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσω της μόνιμης έκθεσής του. Στη συνέχεια, θα παρακολουθήσουμε με ποιους τρόπους αναπτύσσεται και συγκροτείται η ιδεολογική άποψη που εκφράζει το αφήγημα του μουσείου, αναλύοντας παραδείγματα από συγκεκριμένες ενότητες της έκθεσης που αναφέρονται στον 20ό αιώνα. Θα σταθούμε ιδιαίτερα στην κριτική εξέταση εκθεμάτων που υποστηρίζουν την κοινή εχθρότητα των ευρωπαϊκών δημοκρατιών στον ολοκληρωτισμό, και ιδίως σε αυτές που αναφέρονται στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη κατά την περίοδο του υπαρκτού σοσιαλισμού.³

Περιγραφή του μουσείου και της μνήμης της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσω της μόνιμης έκθεσής του

Η τοποθεσία του Σπιτιού της Ευρωπαϊκής Ιστορίας βρίσκεται δίπλα στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στις Βρυξέλλες. Ο Χανς Γκερτ Πέτερινγκ, πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου του μουσείου και γερμανός συντηρητικός πολιτικός του Ευρωπαϊκού Λαϊκού Κόμματος, πρώην πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Ιδρύματος Κόνραντ Αντενάουερ, υπήρξε το 2008 ο εμπνευστής του, έχοντας ως όραμα τη δημιουργία ενός μουσείου «Οίκου της Ευρωπαϊκής Ιστορίας» όπου «θα καλλιεργούνται μαζί η μνήμη της ευρωπαϊκής μας ιστορίας και το έργο της ευρωπαϊκής ενοποίησης».⁴ Το πρότυπο στο οποίο βασίστηκε η ιδέα ήταν το μουσείο Σπίτι της Ιστορίας της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας στη Βόννη,⁵ το οποίο δημιουργήθηκε το 1994 μετά την επανένωση της Γερμανίας, με διευθυντή τον ιστορικό Χανς Βάλτερ Χούτερ, ο οποίος αργότερα αναγορεύτηκε πρόεδρος της Επιτροπής των Ειδικών του Σπιτιού της Ευρωπαϊκής Ιστορίας.⁶

Σύμφωνα με την ιδρυτική διακήρυξή του, το Σπίτι της Ευρωπαϊκής Ιστορίας εισάγει μια μουσειολογική καινοτομία, καθώς είναι το πρώτο μουσείο στην Ευρώπη όχι εθνικής αλλά πανευρωπαϊκής ιστορίας, και αποτελεί μια «δεξαμενή

3. Με τον όρο «υπαρκτός σοσιαλισμός» εννοούμε το πρότυπο της ιδεολογίας του κομμουνισμού που επιβλήθηκε ως καθεστώς στην Ανατολική Ευρώπη μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο έως την περίοδο 1989-1991, όταν κατέρρευσε.

4. Röttering, *Προγραμματική ομιλία του Προέδρου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου*.

5. Haus der Geschichte Bonn, <https://www.hdg.de/en/haus-der-geschichte>.

6. Wolfram Kaiser, Stefan Krankenhagen και Kerstin Poehls, *Exhibiting Europe in Museums: Transnational Networks, Collections, Narratives, and Representations* (Νέα Υόρκη και Οξφόρδη: Berghahn Books, 2014), 24.

της Ευρωπαϊκής μνήμης». ⁷ «Δεν είναι μια αναπαράσταση της πολλαπλότητας των εθνικών ιστοριών», αλλά ένα ιστορικό αφήγημα που παρουσιάζει την Ευρωπαϊκή Ένωση ως σύγχρονη θεσμική κοινότητα αξιών, με έμφαση στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Αποσκοπεί στην παρουσίαση των ευρωπαϊκών οργανισμών «στην ανάδειξη της ποικιλομορφίας της ιστορίας της Ευρώπης και των κοινών της ριζών». ⁸

Η μόνιμη κύρια έκθεση, η οποία δημιουργήθηκε από διεθνή επιστημονική επιτροπή, ⁹ ακολουθεί την παραδοσιακή γραμμική χρονολογική αφήγηση από τη Γαλλική Επανάσταση έως τις μέρες μας, ενώ περιλαμβάνει και μια εισαγωγική ενότητα για τις «κοινές αξίες της Ευρώπης που πηγάζουν από την ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα». ¹⁰ Οικοδομείται γύρω από τα «Ορόσημα της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης» και αποτελείται από έξι κύριες θεματικές ενότητες. Η έκθεση επικεντρώνεται στην ευρωπαϊκή ιστορία του 19ου και του 20ού αιώνα, με ειδική έμφαση στην ιστορία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Στόχος του είναι «να παρουσιάσει την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης μέσα σε ένα ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο» προκειμένου να «δώσει στους πολίτες την ευκαιρία να προβληματιστούν για το παρόν». Με άλλα λόγια, το μουσείο παρουσιάζει την επίσημη ιστορία και μνήμη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενισχύοντας την ευρωπαϊκή ταυτότητα των πολιτών της. ¹¹

Πρώτο μουσειολογικό παράδειγμα: Τρίτη θεματική ενότητα «Η Ευρώπη σε ερείπια: 1914-1945», υποενότητα «Ολοκληρωτισμός εναντίον δημοκρατίας»

Η ενότητα ξεκινά με το ξέσπασμα του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου το 1914 ως σημείου καμπής της Ευρώπης και μετά την αναφορά στην Οκτωβριανή Επανάσταση του 1917, με την ΕΣΣΔ να περιγράφεται σχηματικά και μονοσήμαντα ως «η πρώτη κομμουνιστική δικτατορία και ως καθεστώς που βασίστηκε στη μαζική τρομοκρατία», ¹²

7. House of European History and European Union, *House of European History: Pocket Guide. Permanent Exhibition* (Λουξεμβούργο: Publications Office of the European Union, 2017).

8. House of European History and European Union, *House of European History: Learn about the EU in 12 steps. Permanent Exhibition* (Λουξεμβούργο: Publications Office of the European Union, 2017).

9. Στη διεθνή επιστημονική επιτροπή του μουσείου Σπίτι της Ευρωπαϊκής Ιστορίας συμμετέχει και η αμφιλεγόμενη ιστορικός Maria Schmidt, δεξί χέρι του ακροδεξιού πρωθυπουργού της Ουγγαρίας Βίκτορ Όρμπαν και διευθύντρια του κατεχοχόν αντικομμουνιστικού μουσείου Σπίτι του Τρόμου στη Βουδαπέστη.

10. Σπίτι της Ευρωπαϊκής Ιστορίας και Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, *Οικοδομώντας το Σπίτι της Ευρωπαϊκής Ιστορίας* (Βρυξέλλες: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2013).

11. Andrea Mork, «Content-Creating an Exhibition with European Dimension: The Narrative», στο *Creating the House of European History*, επιμ. Andrea Mork και Perikles Christodoulou (Λουξεμβούργο: Publications Office of the European Union, 2018).

12. House of European History and European Union, *House of European History: Learn about the EU*.

και καταλήγει στην ανάδυση του κομμουνισμού και του εθνικοσοσιαλισμού, οι οποίοι νοούνται ως εχθροί του κοινοβουλευτισμού και ένοχοι για την κατάλυση των δημοκρατιών. Με άλλα λόγια, η αρχή των δεινών της Ευρώπης τοποθετείται στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και έχει ως κύρια αιτία την Οκτωβριανή Επανάσταση, θέση που παραπέμπει ιστοριογραφικά στο αντικομμουνιστικό «παράδειγμα του ολοκληρωτισμού» των αναθεωρητών ιστορικών Φρανσουά Φυρέ, Στεφάν Κουρτουά και Ερνστ Νόλτε.¹³ Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, που ήταν ιδιαίτερα καταστροφικός στην Κεντρική και την Ανατολική Ευρώπη –και στις χώρες όπου επιβλήθηκε στη συνέχεια ο υπαρκτός σοσιαλισμός από τους Σοβιετικούς– παρουσιάζεται σαν να οφείλεται κατεξοχήν στον σταλινισμό και στον εθνικοσοσιαλισμό.¹⁴

Ειδικότερα η υποενότητα «Ολοκληρωτισμός και δημοκρατία» καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος της εκθεσιακής ενότητας στην αίθουσα, με την παράλληλη παρουσίαση των δύο καθεστώτων, που αναπαριστούνται ως εξίσου βίαια, καταπιεστικά και ολοκληρωτικά. Το μουσειολογικό πλαίσιο είναι συγκριτικό και αντιπαρολογικό: ο σταλινισμός και ο εθνικοσοσιαλισμός μουσειολογικά προσεγγίζονται παράλληλα ως προς την ιδεολογία τους, τον ηγέτη τους, την οικονομία τους και τη μαζική τρομοκρατία που άσκησαν.¹⁵

Σύμφωνα με τον ούγγρο ιστορικό Πίτερ Άπορ, η απεικόνιση του σοβιετικού κομμουνισμού αποκλειστικά ως ολοκληρωτικού καθεστώτος σε αντιστοιχία με τον ναζισμό αποτελεί μια προσπάθεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης να μεταμορφώσει τα γκουλάγκ σε αντι-Άουσβιτς, κατασκευάζοντας με αυτό τον τρόπο ένα νέο συμφηφιστικό «ολοκληρωτικό παράδειγμα», στο πλαίσιο του οποίου η ιστορία του κομμουνισμού θα γίνεται κατανοητή μόνο ως αλληλοσυμπληρωματική της ιστορίας του ναζισμού, αντιπροσωπεύοντας από κοινού το δίπολο της καταστροφής της δημοκρατίας και του ευρωπαϊκού πολιτισμού κατά τον 20ό αιώνα.¹⁶

13. Mike Haynes και Jim Wolfreys, επιμ., *History and Revolution: Refuting Revisionism* (Λονδίνο: Verso, 2007).

14. House of European History and European Union, *House of European History: Guidebook. Permanent Exhibition* (Λουξεμβούργο: Publications Office of the European Union, 2017).

15. Κώστας Κορρές, «Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τις τραυματικές μνήμες του 20ού αιώνα με πλαίσιο αναφοράς το νεοσύστατο μουσείο “Σπίτι της Ευρωπαϊκής Ιστορίας”», στο *Για μια σφαιρική και πολυδιάστατη ιστορική εκπαίδευση*, επιμ. Γιώργος Κόκκινος και Παναγιώτης Γατσωτής (Αθήνα: Πεδίο, 2021), 422-446.

16. Peter Apor, «Master Narratives of Contemporary History in Eastern European National Museums», στο *Great Narratives of the Past: Traditions and Revisions in National Museums. Conference Proceedings from EuNaMus, European National Museums. Identity Politics, The Uses of the Past and the European Citizen*, 2011, επιμ. Dominique Poulot, Felicity Bodenstein και José María Lanzarote Guiral (Λίνκεπινγκ, Σουηδία: Linköping University Electronic Press, 2012), 569-585.

Δεύτερο μουσειολογικό παράδειγμα: Τέταρτη θεματική ενότητα «Ανοικοδόμηση της διαιρεμένης ηπείρου: 1945-δεκαετία του 1970», υποενότητα «Ψυχρός Πόλεμος»

Σε αυτή τη θεματική ενότητα το Σπίτι της Ευρωπαϊκής Ιστορίας προβάλλει τον διχασμό της ηπείρου ανάμεσα στις δύο παγκόσμιες υπερδυνάμεις, τις ΗΠΑ και την ΕΣΣΔ. Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι «υπό τον φόβο του κομμουνισμού οι δυτικοευρωπαϊκές χώρες με την υποστήριξη των ΗΠΑ επέλεξαν τον δρόμο της συνεργασίας σε υπερεθνικό επίπεδο». ¹⁷ Αντίθετα, περιγράφοντας τον υπαρκτό σοσιαλισμό υπογραμμίζει ότι «στην Ανατολική Ευρώπη, η απελευθέρωση σήμανε την αντικατάσταση της ναζιστικής τυραννίας από μια κομμουνιστική δικτατορία υπό σοβιετικό έλεγχο», ¹⁸ ως αποτέλεσμα των διασκέψεων των αρχηγών των νικητριών συμμαχικών δυνάμεων στη Γιάλτα, την Κριμαία και το Πότσδαμ της Γερμανίας το 1945. Σύμφωνα με το αφήγημα του μουσείου, ως μια από τις απαρχές του Ψυχρού Πολέμου παρουσιάζεται η ανάπτυξη και η δοκιμή της πρώτης ατομικής βόμβας από τους Σοβιετικούς το 1949, γεγονός που προκάλεσε βαθιά δυσπιστία και κατάπληξη στη Δύση, ενώ διχασε την Ευρώπη υπό την απειλή της πυρηνικής εξολόθρευσης σε κατάσταση παγκόσμιου Ψυχρού Πολέμου. ¹⁹ Στη συνέχεια υποστηρίζεται ότι η Ευρώπη έγινε το επίκεντρο του Ψυχρού Πολέμου, ο οποίος διεύρυνε την ελπίδα για την ένωση των κρατών της Δυτικής Ευρώπης, καθώς εντεινόταν διαρκώς η αίσθηση του εγκλωβισμού της ηπείρου μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων. Σταδιακά από το 1948 έως και το 1952, αναδύθηκε η ιδέα της Ενωμένης Ευρώπης ως τρίτης δύναμης, ιδέα που άνοιξε τον δρόμο για τη διασυννοριακή συνεργασία και τη δημιουργία του Συμβουλίου της Ευρώπης στη Χάγη, η οποία είχε και την υποστήριξη από τις ΗΠΑ με το Σχέδιο Μάρσαλ, το 1948.

Όσον αφορά τη μνήμη του υπαρκτού σοσιαλισμού κατά την πρώτη περίοδο αμέσως μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, γίνεται αναφορά στη μεταπολεμική σταλινική καταπίεση στην Ανατολική Ευρώπη. ²⁰ Στη συνέχεια, μέχρι και τη δεκαετία του 1960, γίνεται αναφορά στην κατασκευή του Τείχους του Βερολίνου και παρουσιάζονται μέσω φωτογραφιών και προσωπικών αντικειμένων τόσο η βίαιη στρατιωτική καταστολή της Ουγγρικής Εξέγερσης στη Βουδαπέστη το 1956, όσο και η συντριβή της «Άνοιξης της Πράγας» από τον σοβιετικό Κόκκινο Στρατό που εισέβαλε στην Τσεχοσλοβακία το 1968 και κατέπνιξε στο αίμα την απόπειρα με-

17. House of European History and European Union, *House of European History: Guidebook*.

18. Mork, «Content-Creating an Exhibition with European Dimension».

19. Στο ίδιο.

20. Στο ίδιο. Χαρακτηριστικά, ως στοιχείο της σταλινικής καταπίεσης στις χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού, δηλαδή στην Πολωνία, την Ουγγαρία, τη Ρουμανία, τη Βουλγαρία, την Τσεχοσλοβακία και την Ανατολική Γερμανία, αναφέρονται η βία, οι μαζικές συλλήψεις, οι μη δημοκρατικές εκλογές με παραποίηση των εκλογικών αποτελεσμάτων, οι εκτελέσεις πολιτικά διαφωνούντων κ.ά.

ταρρυθμίσεων, φιλελευθεροποίησης και εκδημοκρατισμού της χώρας. Με άλλα λόγια, παρουσιάζεται κυρίως η αρνητική μνήμη του υπαρκτού σοσιαλισμού στον ανατολικό συνασπισμό.

Ο ανταγωνισμός μεταξύ των δύο συνασπισμών στην Ευρώπη τις δεκαετίες του 1950 και του 1960 παρουσιάζεται πάντα σε αντιπαραβολικό μουσειολογικό πλαίσιο και δίνεται έμφαση στη σημαντική βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης για τους περισσότερους Ευρωπαίους ως αποτέλεσμα της μεταπολεμικής οικονομικής ανάπτυξης. Η οικονομική ανάπτυξη συντελεί στη θέσπιση του κράτους πρόνοιας στην Ευρώπη για πρώτη φορά στην ιστορία, ενώ αυτές οι σημαντικές εξελίξεις φέρνουν τη βελτίωση στους τομείς της στέγασης, της παιδείας, της υγειονομικής περίθαλψης και των κοινωνικών υπηρεσιών τόσο στη Δυτική όσο και στην Ανατολική Ευρώπη. Το μουσείο, βέβαια, αναδεικνύει «μεγάλες και καταφανείς διαφορές ανάμεσα στις οικονομίες της αγοράς της Δυτικής Ευρώπης και τις κρατικά ελεγχόμενες οικονομίες» των κρατών του υπαρκτού σοσιαλισμού,²¹ παρουσιάζοντας τη μειωμένη αγοραστική δύναμη και την περιορισμένη πρόσβαση σε καταναλωτικά αγαθά που έχουν οι πολίτες των χωρών του υπαρκτού σοσιαλισμού, έναντι των πολιτών των χωρών της Δυτικής Ευρώπης.

Το μουσειολογικό αφήγημα υπερθεματίζει τη βιομηχανική παραγωγή αγαθών, και ιδίως την εμφάνιση του μαζικού καταναλωτισμού, καθώς στην αρχή της ενότητας ο επισκέπτης παρακολουθεί σε μια τηλεοπτική συσκευή εποχής το μαγνητοσκοπημένο «Kitchen Debate» που πραγματοποιήθηκε το 1959 μεταξύ του προέδρου των ΗΠΑ Ρίτσαρντ Νίξον και του γενικού γραμματέα της ΕΣΣΔ Νικήτα Χρουστσόφ, οι οποίοι συνέκριναν καταναλωτικά αγαθά που πρόσφεραν στους πολίτες.²² Ύστερα το μουσείο αφιερώνει μια ολόκληρη αίθουσα και πέντε από τις οκτώ υποενότητες της τέταρτης θεματικής ενότητας για να εκθέσει καταναλωτικά αντικείμενα από τις δεκαετίες του 1950, του 1960 και του 1970 – από τρόφιμα και ρουχισμό μέχρι ηλεκτρικές συσκευές οικιακής χρήσης, όπως το ψυγείο, το πλυντήριο, η τηλεόραση και το τηλέφωνο, έπιπλα, ακόμα και ένα αυτοκίνητο Zastava – κυρίως από τον δυτικό, αλλά και από τον ανατολικό συνασπισμό. Ο υπερκαταναλωτισμός και ο τουρισμός σύμφωνα με το αφήγημα του μουσείου «σηματοδοτούν την έλευση της νεωτερικότητας στην Ευρώπη»,²³ ιδίως στη Δυτική, καθώς οι άνθρωποι των χωρών του υπαρκτού σοσιαλισμού απαγορεύεται να ταξιδέψουν εκτός του σιδηρού παραπετάσματος.

21. House of European History and European Union, *House of European History: Guidebook*.

22. Αρετή Αδαμοπούλου, *Τέχνη και ψυχροπολεμική διπλωματία: Διεθνείς εικαστικές εκθέσεις στην Αθήνα (1950-1967)* (Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2019).

23. House of European History and European Union, *House of European History: Guidebook*.

Η ευρωπαϊκή συνεργασία των κρατών-μελών της Δυτικής Ευρώπης και κατόπιν η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση παρουσιάζονται από το μουσείο ως «παιδί του Ψυχρού Πολέμου» και ουτοπική ιδέα που μετατράπηκε σταδιακά σε έλλογη πράξη. Η μόνιμη κύρια έκθεση του μουσείου οικοδομείται γύρω από συνολικά δεκαπέντε «Ορόσημα της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης» από το 1948 έως και το 2009, και γύρω από επτά «ορόσημα» έως τη δεκαετία του 1970.²⁴

Τρίτο μουσειολογικό παράδειγμα: Πέμπτη θεματική ενότητα «Ραγισμένες βεβαιότητες: 1970-σήμερα», υποενότητες «Ο Κομμουνισμός υπό πίεση» και «Κοινή και διαιρεμένη ευρωπαϊκή μνήμη»

Σε αυτή τη θεματική ενότητα, το Σπίτι της Ευρωπαϊκής Ιστορίας προβάλλει τις μεγάλες πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές στην Ευρώπη, ως αποτέλεσμα της εσωτερικής κρίσης και της κατάρρευσης του υπαρκτού σοσιαλισμού. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι ήδη «από τη δεκαετία του 1970, οι σοσιαλιστικές χώρες βρίσκονταν σε οικονομική κρίση και το βιοτικό επίπεδο του πληθυσμού τους χειρότερε. Η έλλειψη τροφίμων, η συνεχής παρακολούθηση, η λογοκρισία, οι περιορισμοί και οι απαγορεύσεις ταξιδιών εκτός του κομμουνιστικού συνασπισμού προκαλούν απογοητεύσεις, εντάσεις, δημιουργούν οργή» και αντιφρονούντες.²⁵ Όπως υποστηρίζεται από το μουσείο, η αναγνώριση των ανθρωπινων δικαιωμάτων ως γενική αρχή στην Ευρώπη, «κυρίως με πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας», αποτέλεσε σημείο αναφοράς για τους αντιφρονούντες και τα αντιπολιτευτικά κινήματα στην Ανατολική Ευρώπη, όπως η Αλληλεγγύη (Solidarność), το εργατικό κίνημα στα ναυπηγεία του Γκντανσκ στην Πολωνία, καθώς άρχισαν να διεκδικούν περισσότερη ελευθερία, κοινωνική δικαιοσύνη και πολιτικές μεταρρυθμίσεις. Τα κινήματα αυτά «οδήγησαν τελικά στις επαναστάσεις του 1989, στην πτώση του Τείχους του Βερολίνου και στη λήξη του Ψυχρού Πολέμου»,²⁶ επιταχύνοντας τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης με τη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και με την επανένωση της Γερμανίας το 1990, η οποία παρουσιάζεται ως ορόσημο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

24. Mork, «Content-Creating an Exhibition with European Dimension».

25. House of European History, «Shattering Certainties», <https://historia.europa.eu/en/exhibitions-and-events/permanent-exhibition/shattering-certainties#paragraph-end-of-the-boom>.

26. Anna Maria Huth, «The Revolutionary Year of 1989: A Chain of Events», στο *Creating the House of European History*, επιμ. Andrea Mork και Perikles Christodoulou (Λουξεμβούργο: Publications Office of the European Union, 2018).

Η κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού και το 1989 παρουσιάζονται με δύο παράλληλους τρόπους από το μουσείο: πρώτον, μέσω μιας παράλληλης ταχύτητας μετάδοσης του γεγονότος από τα διεθνή τηλεοπτικά ΜΜΕ της εποχής, με επτά παράλληλες οθόνες που αναμεταδίδουν «ζωντανά» με τηλεοπτικά δελτία ειδήσεων την κατάρρευση του καθεστώτος στις χώρες του ανατολικού συνασπισμού,²⁷ δίνοντας έμφαση τόσο στην αλληλεπίδραση των χωρών μεταξύ τους όσο και στις παράλληλες πολιτικές αλλαγές· και, δεύτερον, μέσω μιας βιτρίνας με μουσειακά αντικείμενα και προσωπικές ιστορίες, όπως η ματωμένη μπλούζα ενός θύματος στη Ρουμανική Επανάσταση, το μικρόφωνο που χρησιμοποίησαν ο Λεχ Βαλέσα και η επιτροπή διαπραγμάτευσης του εργατικού συνδικάτου Αλληλεγγύη στην Πολωνία κατά τις διαπραγματεύσεις με την αντιπροσωπεία της πολωνικής κυβέρνησης, ή ακόμα και ένα κομματάκι του τείχους του Βερολίνου που έχει μετατραπεί σε σκουλαρίκι αντί για κάποιο σουβενίρ, δείχνοντας τη σημασία που είχε για καθέναν ξεχωριστά η κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού.

Όσον αφορά τη μνήμη του υπαρκτού σοσιαλισμού από το 1989 και μετά, η ιστορική αφήγηση του μουσείου σημειώνει ότι με την «πτώση του απόρρητα αρχεία ήρθαν στο φως αποκαλύπτοντας γεγονότα, απωθημένες εμπειρίες και βιώματα των ανθρώπων του ανατολικού συνασπισμού, μεταβάλλοντας την οπτική και την ερμηνεία της Ιστορίας».²⁸ Το παράδειγμα του φακέλου της μετέπειτα βραβευμένης με Νόμπελ Λογοτεχνίας Χέρτα Μίλερ, όπως του πολτοποιημένου χαρτιού από τα αρχεία της μυστικής υπηρεσίας Στάζι στην Ανατολική Γερμανία, είναι μερικά από τα «μουσειακά ίχνη του παρελθόντος που ήρθαν στην επιφάνεια πρόσφατα και έφεραν στο φως την κρατική καταπίεση και κατασκοπεία στα κράτη του πρώην ανατολικού συνασπισμού».²⁹

Ειδικότερα στην υποενότητα «Κοινή και διαιρεμένη ευρωπαϊκή μνήμη», το ερώτημα «Τι είναι ευρωπαϊκή μνήμη;» έχει κεντρική σημασία για τους επιμελητές της έκθεσης, οι οποίοι κάνουν ιδιαίτερη αναφορά στην αναθεωρημένη μνήμη των κρατών του ανατολικού συνασπισμού από το 1989 και μετά. Άξονας αναφοράς είναι η δημόσια ιστορία και ως ενδεικτικά παραδείγματα προβάλλονται μνημεία, μουσεία και καλλιτεχνικά έργα, ως πεδία αντιπαράθεσης και δημόσιας διαμάχης, και εν δυνάμει ως εργαλεία αναθεώρησης της «καταπιεσμένης από το ολοκληρω-

27. Μέσω μοντάζ των δελτίων ειδήσεων παρουσιάζεται η ταχύτατη αλυσίδα των γεγονότων στις χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού τονίζοντας τη γεωμετρικά αυξανόμενη ταχύτητα με την οποία ξέσπασαν οι «Βελοούδινες Επανάστασεις». Χαρακτηριστικά αναφέρεται: «Πολωνία: 10 χρόνια· Ουγγαρία: 10 μήνες· Ανατολική Γερμανία: 10 εβδομάδες· Τσεχοσλοβακία: 10 μέρες· Ρουμανία: 10 ώρες».

28. House of European History and European Union, *House of European History: Guidebook*.

29. House of European History, «Shared and Divided European Memory», <https://historia.europa.eu/en/exhibitions-events/permanent-exhibition/shattering-certainties#paragraph-shared-and-divided-european-memory>.

τικό κομμουνιστικό καθεστώς μνήμης και ιστορίας». ³⁰ Στο πλαίσιο αυτό, κομβική θέση κατέχει το Μνημείο για τον Κόκκινο Στρατό στη Σόφια, όπως ήταν στην αρχική του μορφή προς τιμήν του Κόκκινου Στρατού που απελευθέρωσε τη χώρα και στη συνέχεια χρωματισμένο ώστε να απεικονίζει τους στρατιώτες ως ήρωες αμερικανικών κόμιξ.

Παράλληλα, και σε αυτή την ενότητα, το μουσείο υπενθυμίζει την ταύτιση ναζισμού και κομμουνισμού, λόγου χάρη με την έκθεση του εικαστικού έργου τέχνης του Γιούρι Λέιντερμαν «Τα θύματα του Κάτυν και τα θύματα του Κάτιν», στον οποίο συνδέονται δύο σφαγές: εκείνη που πραγματοποιήθηκε από τους Σοβιετικούς το 1940 στο Κάτυν της Ρωσίας, όταν άνδρες της σοβιετικής μυστικής υπηρεσίας δολοφόνησαν χιλιάδες πολωνούς αιχμαλώτους πολέμου, αξιωματικούς και μέλη της ιντελιγκέντσιας, και εκείνη που πραγματοποιήθηκε από τους ναζί το 1943, όταν σφαγιάστηκαν όλοι οι κάτοικοι του χωριού Κάτιν της Λευκορωσίας. ³¹

Με άλλα λόγια, το μουσειολογικό αφήγημα υποστηρίζει ότι η πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού όχι μόνο άλλαξε τις συνθήκες ζωής των ανθρώπων στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, αλλά προκάλεσε και μια ριζική μεταμόρφωση στην ευρωπαϊκή μνήμη του 20ού αιώνα, καθώς έφερε στο προσκήνιο αποσιωπημένες τραυματικές εμπειρίες και μνήμες της συστηματικής καταπίεσης των ερυθρών ολοκληρωτικών καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού.

Επίλογος και συμπεράσματα

Σύμφωνα με τον βρετανό ιστορικό Πέρι Άντερσον, ιστορικά η θεσμική συγκρότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης οφείλεται σε δύο καθοριστικές εξελίξεις: πρώτον, στην ιδεολογική ηγεμονία του νεοφιλελευθερισμού από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 και, δεύτερον, στην κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού, που επιτάχυνε τις διαδικασίες της διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς ανατολάς. ³²

Το Σπίτι της Ευρωπαϊκής Ιστορίας, εξιδανικεύοντας το κοινό παρόν των ευρωπαϊκών λαών στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αντιμετωπίζει την πορεία προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ως «ιστορική αναγκαιότητα, η οποία θεμελιώνεται στην ιδέα ότι υπάρχει μια κοινή ευρωπαϊκή ταυτότητα» και επιχειρεί να δη-

30. Στο ίδιο.

31. Κορρές, «Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης».

32. Perry Anderson, *Ever Closer Union? Europe in the West* (Λονδίνο: Verso Publications, 2021).

μιουργήσει μια «κοινή ευρωπαϊκή μνήμη».³³ Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, προσπαθεί να εργαλειοποιήσει τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, όπως και τον υπαρκτό σοσιαλισμό στην Ευρώπη, όπως είδαμε μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα, και να εδραιώσει στη συλλογική μνήμη το ιδεολόγημα της διπλής θυματοποίησης της Ευρώπης στον 20ό αιώνα.³⁴

Το σχήμα του ιστορικού αναθεωρητισμού, όπως υιοθετείται από το μουσειολογικό αφήγημα, εμφανίζει ως μοναδική κοινή ευρωπαϊκή μνήμη την αρνητική τραυματική εμπειρία της μεταπολεμικής σταλινικής καταπίεσης των σοβιετικών καθεστώτων επί υπαρκτού σοσιαλισμού στην Κεντρική και την Ανατολική Ευρώπη, αποκρύπτοντας την πολυπλοκότητα του κομμουνιστικού φαινομένου κατά τον 20ό αιώνα, στο οποίο συγχωνεύτηκαν η χειραφέτηση και η καταπίεση.³⁵ Με αυτό τον τρόπο αφενός αποσιωπάται η απελευθερωτική δύναμη του κομμουνισμού ενάντια στον ναζισμό, που εκδηλώθηκε με τα αντιστασιακά και απελευθερωτικά κινήματα κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, και αφετέρου απαλείφεται η θετική μνήμη του υπαρκτού σοσιαλισμού μεταπολεμικά.

Σύμφωνα με τον ιστορικό Τόνι Τζαντ, ύστερα από το 1989 ξαναγράφεται η ιστορία της Ευρώπης με υλικό τις απωθημένες μνήμες των χρόνων καταπίεσης των πολιτών του υπαρκτού σοσιαλισμού και η Ευρωπαϊκή Ένωση οικοδομείται πάνω στη θεσμοποιημένη «διπολική μνήμη» των θυμάτων του ολοκληρωτισμού.³⁶ Το ερώτημα που προκύπτει είναι εάν η παρουσίαση της μνήμης του υπαρκτού σοσιαλισμού στο Σπίτι της Ευρωπαϊκής Ιστορίας συμβάλλει στην ιστορική αυτογνωσία των ευρωπαϊκών λαών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης σε ό,τι αφορά το τραυματικό παρελθόν τους ή εάν, αντιθέτως, εργαλειοποιεί το ιστορικό παρελθόν τους με στόχο την πολιτική υποστήριξη των νεοφιλελεύθερων ιδεών και πρακτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως μοναδικής ιστορικής προοπτικής χωρίς εναλλακτική πρόταση (TINA: There Is No Alternative) για ολόκληρη την Ευρώπη.

33. Γιώργος Κόκκινος, Έλλη Λεμονίδου, Παναγιώτης Κιμουρτζής και Σωτήρης Ντάλης, *Ιστορικά τραύματα και ευρωπαϊκή ιδέα: Από τη φρίκη των πολέμων και των ολοκληρωτισμών στο όραμα της ενοποίησης* (Αθήνα: Παπαζήσης, 2016), 105-406.

34. Platform for the European Memory and Conscience (2017), *Pan-European Memorial for the Victims of Totalitarianisms in Brussels. Competition Announcement*, <https://www.memoryandconscience.eu/wp-content/uploads/2017/04/Competition-announcement.pdf>. Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποφάσισε το 2018 να προκηρύξει αρχιτεκτονικό διαγωνισμό για τη δημιουργία «Πανερωπαϊκού μνημείου για τα θύματα του ολοκληρωτισμού στην Ευρώπη», το οποίο αναπαριστά γράμματα των θυμάτων των δύο ολοκληρωτισμών και θα τοποθετηθεί ακριβώς δίπλα στο Σπίτι της Ευρωπαϊκής Ιστορίας και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στις Βρυξέλλες, υποστηρίζοντας την εξίσωση και την ταύτιση του ναζισμού και του κομμουνισμού.

35. Enzo Traverso, *Αριστερή μελαγχολία: Η δύναμη μιας κρυφής παράδοσης*, μτφρ. Νίκος Κούρκουλος (Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 2017).

36. Tony Judt, *Postwar: A History of Europe since 1945* (Νέα Υόρκη: Penguin Press, 2005).